

СТАВОВИ ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА О ЈАВНОМ И ПРИВАТНОМ ДИСКУРСУ

Сажетак: Анализа дискурса, као мултидисциплинарно подручје, бави се описом и анализом језика у употреби, језичким одликама говора и текста, али и друштвеним и културалним чиниоцима који утичу на њихово разумевање. Стога њен предмет истраживања представљају начини и функције коришћења језичких елемената у контексту ради постизања различитих интеракцијских, друштвених, политичких и културних циљева при говорној интеракцији и у писаним текстовима.

Постоје кодови и поткодови адекватни само у јавној сфери, као и они резервисани само за приватну сферу, али се између њих налази читав низ форми употребљивих у оба домена у оквиру прилично широке прелазне зоне која се у модерним друштвима све више шири.

Полазећи од дефиниције дискурса као производа интерактивног процеса у социокултурном контексту, односно, језика у употреби, циљ истраживања је да се анализирају ставови говорника у мањим срединама српског говорног подручја (Шид, Сремска Митровица, Шабац) о језичком понашању говорника у јавној и приватној комуникацији, о промени када, вредновању стандарда, месног говора и жаргона, употреби неологизама и англицизама, језику медија. Резултати истраживања треба да покажу у каквој су релацији ставови са посматраним варијаблама као што су место порекла и становања говорника, образовање, узраст, род, занимање.

Кључне речи: анализа дискурса, ставови, комуникација, јавни и приватни дискурс

1. Уводна разматрања

Мултидисциплинарна распрострањеност појма дискурс довела је до постепеног удаљавања од његовог основног значења, те се може рећи да дискурс „измиче“ једнообразној дефиницији, која не само да варира од језика до језика, него и од једне речничке дефиниције до друге. Тако се појмом дискурс означава спонтани говор, ка одређеној теми усмерен разговор, а најчешће се повезује са појмом текста, али може да означи и говор и писмо, конкретан исказ, све што у суштини ствара неко значење или га одсликава у некаквом исказу.

Како Кристал истиче (Kristal, 1987: 116) „и дискурс и текст могу се користити у много ширем смислу и подразумевати све језичке јединице с одредљивом комуникативном функцијом, било говорном или писаном“. Стога се

помињу „говорни“ и „писани“ дискурс, односно „говорни“ и „писани“ текст. Мултидисциплинарни приступ наглашава да је језик динамички, социјални, интерактивни феномен – како између говорника, слушаоца, тако и између писца и читаоца. У комуникацији се значење не преноси појединачним реченицама, већ много сложенијим структурама које обухватају чак и убеђења и очекивања учесника комуникације, њихово узајамно познавање и поимање света, као и ситуација у којој се њихова интеракција одвија.

У ужем смислу, дискурс подразумева скуп исказа који чине било који препознатљив говорни догађај □ конверзација, виц, проповед, интервју (Kristal, 1998: 69). Такође, може да се односи на врсту језика који се користи у одређеном контексту као што је, на пример, језик наставника и ученика у учионици, разговор лекара са колегама, разговор у судници, те сходно томе говоримо о дискурсу учионице или медицинском и правном дискурсу. Не односи се само на употребу одређеног језика у контексту, већ и на поглед на језик и идеологије.

У оквиру теорије о дискурсу истакли бисмо истраживачку дисциплину □ анализу дискурса која не обухвата само функционалну анализу у смислу изучавања иницијативе комуникације, одговора и повратне реакције, већ подразумева и анализу ширег ситуационог контекста, чак и културалног контекста, ослањајући се на социјалне и филозофске теорије у циљу теоријског појашњења социјалног и културалног значења које се креира у дискурсу. Предмет истраживања анализе дискурса су начини и функције коришћења језичких елемената у контексту, а у сврхе постизања различитих интеракцијских, друштвених, политичких и културних циљева при говорној интеракцији и у писаним текстовима. Дискурс као производ интерактивног процеса у социокултурном контексту, а за неке само конверзацијска интеракција јесте предмет проучавања антропологије, прагматике, лингвистике. Термин анализа дискурса се користи и као кровни термин за све врсте анализе комуникације, те обухвата и приступе који нису само анализа дискурса, већ и анализа разговора и слично (Swann et al., 2004: 83–84).

Термином регистар англосаксонски лингвисти означавају начин прилагођавања говора појединца (идиолекта) различитим ситуацијама. У таквим случајевима обично се супротставља формалан и неформалан регистар, „технички“, то јест, „професионални“, „нетехничком“, то јест, „свакодневном“ и слично. Неки аутори повезују регистар са различитим професионалним, тематским и специјалним варијететима, док се формални и неформални варијетети означавају термином стил, с тим што су варијетети и стилови понекад испреплетани. Може се даље говорити и о преплитању функционалног стила и регистра, тако што се неки функционални стил може реализовати у више регистарских опозиција (фамилијарној насупротив официјелној, приватној насупротив јавној, професионалној насупротив лаичкој) (Katnić Bakaršić, 1999: 11).

1.1. Претходна истраживања

Према теорији прилагођавања у току комуникације долази до суптилног и често несвесног прилагођавања сопственог говора говору саговорника. Ово се може чинити конвергентно (испољавајући добру вољу према саговорнику умањивањем говорних разлика) или пак дивергентно (дистанцирањем од непожељног партнера наглашавањем тих разлика). С друге стране, саговорници могу да теже прихватању стандардног изговора и напуштају дијалекта у неким званичним ситуацијама (на пример интервју за посао) или да поједностављују свој говор (када се обраћају детету). Говорници се, такође, прилагођавају како би испољили солидарност или припадност одређеној групи. У сваком случају, у основи прилагођавања налазе се разлике у моћи или утицају говорника (Coulmas, 2005: 32).

Поред појаве билингвизма (напредне употребе два језика) и диглосије као својеврсне функционалне двослојности (употреба једног језика или варијетета за више функције – администрација, судство, школство и другог у неслужбеној комуникацији – у оквиру породице и слично), може се говорити о постојању функционалне двокодности, односно, напредној употреби двају кодова у оквиру једног језика (матерњег) и пребацивању између њих према ситуацији (употреба стандардног језика у јавном општењу – на послу, у званичној комуникацији, а завичајног у породици). Неједнакост се испољава у обављању друштвених и професионалних функција, с обзиром на то да неке високо цењене професије и напредовање у животу изискују владање стандардним језиком и добро познавање његових функционалних стилова.

Језички избор је друштвено условљен □ варијација се јавља код говорника који се разликују према друштвеним факторима, услед ситуационог контекста, као и услед способности говорника да користе језик у измењеним околностима (комуникативна компетенција).

Према психолингвистичком приступу варијације у употреби настају услед планирања говора и унутрашњих механизма. Комплементарни социолингвистички и психолингвистички приступ могао би да пружи одговоре на питања о томе да ли су говорници свесни варијабилности и прекључивања кодова односно да ли се може говорити и о категоријама планираног и непланираног дискурса (Ellis, 1996: 120, 365).

У својим изучавањима говора житеља Њујорка амерички лингвиста Виљем Лабов утврдио је да говорници више пазе када користе формалан стил, а у опуштенијим ситуацијама мање воде рачуна о начину говора. Посматране варијабле (у Лабовљевој студији изговор гласа /r/ у поствокалској позицији – наиме, /r/ се изговара у формалној ситуацији и представља знак престижа, а у мање опуштеном разговору се не изговара) је најбоље бележити у току неформалних разговора о породичним свађама, о опасним ситуацијама, о натприродном, о првој девојци или момку, важним догађајима из детињства. Такође, Лабов је установио да постоји стратификација у оквиру једне групе занимања – у Њујорку су то били продавци у великим робним кућама на Менхетну. Испоста-

вило се да је занимање одређене особе у ближој вези са њеним лингвистичким понашањем него било која друга социјална карактеристика. Продавачице у великим робним кућама тежиле су да и саме „позајме“ нешто од престижа купаца или да учине напоре у том правцу (Labov, 1978: 45).

1.2. Популарни судови о језику и његовој употреби

Судови нуде податке о важности језика за формирање и одражавање друштвеног и личног идентитета. Оно што говорници мисле о језику показује колико су ставови важни за уклапање у одређену друштвену средину, те нуде објашњење за разлике у начину говора појединаца.

Високостатусне друштвене групе намећу своје обрасце понашања (укључујући и језик) другима, тврдећи да су стандардни. Међутим, стандардни варијетети су одабрани искључиво кроз друштвене процесе и нису логичнији, немају више историјске конзистенције, комуникативне изражајности или унутрашње сложености нити систематичности од било ког другог варијетета.

Истраживања о ставовима говорника све више заокупљају пажњу лингвиста и на нашем подручју, а у оквиру овог поглавља поменућемо неке од њих. Тако су се Бошњаковић и Књиџар (2011) бавили истраживањем језичких ставова македонске мањинске националне заједнице у Србији (у Новом Саду, Нишу, Панчеву, Лесковцу, Глогоњу, Јабуци и Качареву). Већина млађих испитаника који су рођени у Србији сматра да је лепши српски језик од македонског, што показује да је присутан висок степен асимилације са доминантном језичком групом. У другој старосној групи већи је проценат одговора у корист македонског језика, а у трећој и најстаријој, убедљиво превладава став да је то македонски језик јер су испитаници из ове групе живели у Македонији и углавном у породици говоре македонски.

Ковачевић (2004) је, с друге стране, истраживао ставове студената према варијететима српског језика. Већина испитаника се слаже да је књижевни језик бољи од дијалекта, но очљиво је да су испитаници са југа Србије најоданији свом дијалекту. Већина испитаника из Војводине сматра да завичајни говор треба потиснути, односно, чине групу која највише вреднује овакву врсту престижа.

Ставови према нематерњем језику на територији Словеније испитивала је група аутора (Пожгај, Балажић, Булц и Михељак, 2013) са циљем да утврде статус српскохрватског језика, новонасталих језика после распада Југославије и страних језика. Страни језици □ енглески, немачки, француски, италијански су корисни за употребу док је од језика наследника најчешће у употреби хрватски, српски, босански, македонски. Испитаници све мање познају наведене језике, али је добро што се негативни ставови полако губе иако се тај процес споро одвија, а значајно је да ови језици добијају статус страних језика.

Сматра се да говорник који може да контролише више од једног варијета бира ниво говора према публици којој се обраћа. Можемо *свесно* да бирамо неформални стил када разговарамо са непознатима како бисмо деловали прија-

тељски. У вези са овим је и *несвесно* прилагођавање – аутоматски прилагођавамо свој начин говора како бисмо били слични саговорнику. Оба ова приступа нуде представу о важности језика у успостављању друштвених односа и у представљању говорничког осећања идентитета (Spolsky, 2010: 33).

2. Методологија истраживања

Истраживање на тему ставова говорника о сопственом начину говора као и говору околине, приватном и јавном дискурсу, стандардном идиому и дијалекатски маркираном говору у корелацији са релевантним социолингвистичким варијаблама спроведено је у мају и јуну 2013. године међу 192 испитаника и то на подручју мањих урбаних средина (Шид, Сремска Митровица и Шабац).

Узорак је обухватао испитанике оба пола (75 мушких и 117 женских), разнолике старосне (узраст од 15 до 30 година – 72 анкетираних; узраста од 31 до 60 година □ 84 и старији од 60 година □ 36) и образовне структуре (са завршеном основном школом – 18, са средњом школом □ 123 и са високим образовањем – 51 испитаник), професионалног статуса: запослени у јавном сектору (56), незапослени (77), радници у приватном сектору (20), пензионери (39). Такође, заступљена је широка лепеза занимања: ученици, студенти, наставници, службеници, економисти, радници, медицинске сестре □ техничари и други. У оквиру варијабле порекла испитаници су подељени у две категорије: староседеоци (141) и досељени у место истраживања (51).

Циљеви спроведеног истраживања тичу се описа језичке ситуације са становишта релевантних социолингвистичких варијабли у мањим урбаним срединама српског говорног подручја. Анализа ставова говорника једног варијетета према сопственом и другим варијететима у погледу друштвеног статуса и солидарности са локалним варијететима показале да ли такви ставови могу да доведу до појаве стереотипа и извесне језичке дискриминације.

Задачи су да се утврде чиниоци који делују на процесе језичког прилагођавања и доводе до промене када у говору испитаника у жељи да се уклопе у одређене друштвене структуре, као и проналажење одговора на питања који чиниоци утичу на сврставање једног типа говора у виши, односно, нижи, да ли су говорници свесни употребе језичких средстава, који су начини деловања друштвених чинилаца на употребу језика, у ком контексту користе одређени варијетет. Као полазиште за истраживање издвојићемо следеће хипотезе: постоји висок степен повезаности између социјалних варијабли и ставова говорника према свом и туђем начину говора, говорници настоје да се језички прилагођавају у јавној комуникацији, сматрају да би у јавној употреби требало да превлађује употреба стандарда, узраст и ниво образовања су варијабле које у највећој мери утичу на диференцијацију у ставовима.

3. Анализа и тумачење резултата истраживања

3.1. Анализа ставова испитаника према месту становања

У оквиру овог одељка приказани су резултати истраживања према критеријуму места становања испитаника – мање урбане средине као што су Шид, Сремска Митровица и Шабац, односно, подаци који се тичу целокупног узорка.

Испитаници су се у односу на доле наведене тврдње опредељивали одабиром једног од понуђених степена слагања, односно, противљења (потпуно се слажем, слажем се, немам став, не слажем се и уопште се не слажем).

Тврдња 1. Прихватљиво је да се у језику масовних медија (тв, радио...) испољавају обележја локалног говора

Дистрибуција одговора посматрано на примеру читавог узорка, као и по појединим градовима, показује слично опредељење испитаника – готово подједнако заговарају и противе се испољавању обележја локалног говора у средствима информисања: у Сремској Митровици се 8 (10,67%) испитаника уопште не слаже са тврдњом, 21 (28%) се не слаже, 16 (21,33%) је неодлучно, док се 19 (25,33%) слаже, а 11 (14,67%) испитаника се потпуно слаже. У Шапцу су резултати следећи: 11 (18,64%) се уопште не слаже, 18 (30,51%) се не слаже, 7 (11,86%) не зна одговор, 17 (28,81%) се слаже и 6 (10,17%) се потпуно слаже. Испитаници у Шиду, такође, имају скоро идентичне ставове као и остали: 6 (10,34%) се уопште не слаже, 21 (36,21%) се слаже, 4 (6,9%) је неодлучно, 23 (39,65%) се слаже, а 4 (6,9%) се потпуно слаже.

Из ових одговора сазнајемо да испитаници нису јасно опредељени у односу на тврдњу, што показује да вероватно не сматрају да су електронски медији пресудан чинилац у формирању навика у говору, већ да би требало да подрже појављивање говорника и садржаја у којима се испољавају локални говори.

Тврдња 2. Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената

Питање толерисања дијалекта у школству је веома осетљиво: да ли треба допустити ученицима и студентима да задрже обележја локалног говора или треба инсистирати на употреби стандардне варијанте? Ова тема је, пре свега, важна за подручја која су дијалекатски маркирана и у којима велики број говорника, хтели то или не, задржава барем извесне карактеристике у говору (нагласак, локализми и слично). С обзиром на то да и сами наставници, родитељи и околина испољавају обележја месног говора, ученицима је тешко да се од њих одвикну. С друге стране, овакво инсистирање значило би негирање и умањивање вредности другачијег говора, те коначно и његово протеривање и нестајање. Различитост је карактеристика свих језика, било на дијалекатском нивоу или у социометријској равни, а варијанте или дијалекти који се разликују од стандарда нису сами по себи мање вредни или неправилни.

Испитаници се у односу на ову тврдњу слажу у већем броју 55 (28,65%), потпуно их се слаже 37 (19,27%), мада је и велики број неодлучних 36 (18,75%)

као и оних који се не слажу 53 (27,6%), а 11 (5,73%) испитаника се уопште не слаже. Уколико упоредимо резултате испитавања по градовима, видимо да су испитаници са подручја Шапца више наклоњени овој тврђњи него испитаници у остала два града.

Тврдња 3. *Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, јавна установа ...)*

Испитаници, углавном, изјављују да стандардну варијанту српског језика користе у јавној комуникацији, односно, у установама, школи и слично: 60 (31,25%) испитаника се потпуно слаже, 50 (26,04%) се слаже, 46 (23,96%) је неодлучно, 25 (13,02%) се не слаже, 11 (5,73%) се уопште не слаже.

Највећи проценат потврђених одговора дали су испитаници из Шапца: 19 (32,20%) се слаже, а 20 (33,9%) се потпуно слаже.

Уопштено, резултати показују да испитаници воде рачуна о начину говора и јавној комуникацији, настоје да се што правилније изражавају, те да користе књижевну варијанту и да им је важан наступ пред другим људима.

Тврдња 4. *Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)*

Када је реч о употреби дијалекта у свим околностима – у породици и у јавној комуникацији – потврђени и одрични ставови су готово подједнако расподељени за сваки степен сагласности: 37 (19,27%) испитаника се потпуно слаже, 44 (22,92%) се слаже, 41 (21,35%) је неодлучно, 38 (19,79%) се не слаже, а 32 (16,67%) се уопште не слаже.

Дистрибуција одговора по градовима је, такође, слична резултатима укупног узорка.

Добијени резултати показују подељеност ставова у вези са употребом дијалекатски маркираног говора, што би могло да значи да се дијалекат понекад ипак користи и изван породице.

Тврдња 5. *Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице*

Одговори показују да испитаници заправо користе дијалекатску варијанту у породици и изван породице, јер су поново ставови подељени: 37 (19,27%) испитаника одговара да се уопште не слаже, 35 (18,23%) да се не слаже, 50 (26,04%) је неодлучно, 32 (16,67%) се слаже, а 38 (19,79%) се потпуно слаже. Потврђени одговори превлађују у ставовима испитаника из Шида, док је неодређених највише у Сремској Митровици.

Одговори на питање које се тиче језичког понашања појединца и ставова о сопственом говору у суштини показују да говорници нису у потпуности свесни употребе књижевне, односно, дијалекатске варијанте. Прелаз са једне варијанте на другу није увек јасно означен или намеран, те се, вероватно, мешају у говору појединца.

Тврдња 6. *Свесно контролишем своје језичко понашање (могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)*

Када је реч о свесној употреби књижевне и дијалекатске варијанте највећи број испитаника изјављује да је у стању да контролише употребу језика зависно од ситуације: 56 (29,17%) се слаже, а 47 (24,48%) се потпуно слаже, 46 (23,96%) је неодлучно, 20 (10,42%) се не слаже, а 23 (11,98%) се уопште не слаже.

Приметно је да је најмањи број испитаника који се, с једне стране, не слажу са наведеним, а са друге, дају највећи проценат потврдних одговора из Шапца. Међу њима се уопште не слаже 5 (8,47%) испитаника, не слаже се 2 (3,39%), а слаже се 23 (38,98%).

Код ове тврдње се опажају јасније профилисани ставови него код претходних одговора. Наиме, у овом случају испитаници наводе да контролишу своје језичко понашање. Међутим, примећују се извесне недоследности □ у претходно анализираним ставовима изјављују да, на пример, подједнако користе дијалекатску варијанту и у јавној комуникацији и у породици. Ово показује да, ипак, не воде увек рачуна о језичком понашању и да се често не прилагођавају ситуацији.

Јаснију слику ћемо вероватно добити када размотримо податке кроз призмину релевантних социјалних параметара у потоњој анализи резултата.

Тврдња 7. *Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних) облика који су сада модерни (бус, комп...)*

Жаргонизми, углавном, нису одлика говора испитаника судећи према добијеним резултатима: 41 (21,35%) се уопште не слаже, 56 (29,17%) се не слаже, 41 (21,35%) је неодлучно, 31 (16,15%) се слаже и 23 (11,98%) се потпуно слаже са тврдњом да и сами радо користе жаргонизме и популарне изразе. Овај стил говора се превасходно повезује са млађом популацијом, а како они чине само део укупног узорка претпостављамо да отуда потичу и овакви резултати.

3.2. Анализа резултата истраживања у односу на релевантне социјалингвистичке варијабле

Анализа одговора испитаника (на целокупном узорку) у односу на горе поменуте тврдње, а према критеријуму родне припадности, узраста, нивоа образовања, врсте запослења и порекла приказана је у овом поглављу.

Тврдња 1. *Прихватљиво је да се у језику масовних медија (тв, радио...) испољавају обележја локалног говора*

Ставови према локалном говору у медијима су скоро једнако подељени и за и против, а не уочава се значајна разлика између испитаника женског и мушког пола. Лица из најстарије узрадне групе приметно се не слажу са наведеном тврдњом у односу на остале две групе: тако се чак 30,56% уопште не слаже, а 41,67% се не слаже. Слично, највећи отпор према присуству локалног говора у медијима испољавају високо образовани испитаници: 21,57% се уопште не слаже, а 45,1% се не слаже у односу на преостале две категорије које имају уједначене ставове. У складу са претходним тумачењем јесте и став пензионере-

ра да ово није прихватљиво: 23,08% се уопште не слаже, а 38,46% се не слаже. Занимљив је резултат који показује ставове лица досељених у место истраживања да није прихватљиво присуство локалног наречја у медијима. Сходно томе, чак 19,61% се уопште не слаже, а 41,18% се не слаже.

Тврдња 2. Школе и факултети треба да толеришу локални говор ученика и студената

Жене се слажу са наведеном тврдњом (35,04% се слаже, а 17,95% се потпуно слаже) у већем проценту од мушкараца (18,67% се слаже, а 21,33% се потпуно слаже). Млађи испитаници, такође, имају позитивнији став према присуству локалних обележја у говору ученика и студената у поређењу са ставовима старијих испитаника који су изразито против (22,22% се уопште не слаже).

Прилично толерантан став према овој тврдњи испољавају и испитаници са основним образовањем, док су највећи противници високо образовани (13,73% се уопште не слаже, а 37,25% се не слаже) који теже стандардној варијанти.

Незапослена лица имају толерантнији став према овој тврдњи од осталих, али то је разумљиво с обзиром на то да су у ову категорију сврстани ученици и студенти на које се ова тврдња и односи. Запажа се, такође, да и код ове тврдње досељена лица имају нешто оштрији став у односу на староседеоце јер су осетљивији према стандарду у тежњи да се прилагоде средини у коју су се доселили.

Тврдња 3. Књижевну варијанту српског језика користим само у јавној комуникацији (школа, установе ...)

Већина испитаника изјављује да књижевну варијанту српског језика користи у званичној комуникацији (школи, јавним установама и слично), а жене се са овом тврдњом слажу у нешто већем проценту него мушкарци. Слагање испољавају и све остале категорије – посматрано према појединачним варијаблама. Међутим, о говору у јавности највише води рачуна средња старосна група, особе са високим образовањем, као и запослени у јавним службама. Уколико посматрамо одговоре испитаника с обзиром на порекло, примећујемо да се и досељени и староседеоци слажу са наведеним, али су досељени сигурнији у свој став 37,25% се потпуно слаже у односу на 29,08% код староседелаца.

Тврдња 4. Дијалекатску варијанту користим у свим приликама (и у јавној комуникацији и породици)

Када је реч о употреби дијалекта у свим приликама, испитаници, углавном, имају подељене ставове, а многи су и неопредељени. Жене се у нешто већој мери слажу са наведеном тврдњом него мушкарци, а што се тиче узрастних група најмлађи су најопуштенији у употреби дијалекта, док најстарија група највише заступа негативан став (30,56% се уопште не слаже). Особе са средњим нивоом образовања у највећем проценту испољавају слагање, као и

особе рођене у месту истраживања, а досељене особе се труде да што мање користе дијалект у свим ситуацијама, што је у складу са тежњом да се уклопе у нову средину.

Тврдња 5. *Дијалекатску варијанту користим само у оквиру породице*

Одговори су приближно једнако дистрибуирани када се ради о родним разликама, као и о узрасним групама. Примећујемо и висок проценат неодређених испитаника. Уочавамо, такође, да испитаници са основним образовањем настоје да дијалекатску варијанту користе највише у породици, те да воде рачуна о томе како се изражавају пред другим саговорницима. Исто закључујемо о пензионерима, као и особама које су запослене у приватном сектору.

Тврдња 6. *Свесно контролишем своје језичко понашање*

(могу да говорим или књижевном варијантом или дијалектом, зависно од ситуације)

Особе женског пола тврде, у мало већем проценту него мушкарци, да могу да контролишу употребу језика зависно од ситуације у којој се налазе (међу испитаницима мушког пола налазимо велики проценат неодређених □ 32%). Изразито слагање са овом тврдњом испољили су припадници најмлађе узрасне групе – 41,67% се слаже, а 25% се потпуно слаже. У свесну контролу употребе језика најсигурнији су испитаници са средњим образовањем, као и незапослене особе – отуда што је међу њима највише ученика и студената. Староседеоци у већој мери него досељене особе сматрају да лако контролишу свој начин говора у односу на друштвени контекст, јер поседују и већу сигурност.

Тврдња 7. *Сам/а радо користим неке од жаргонских (нестандардних)*

облика који су сада модерни (бус, комп ...)

Жене се у већој мери противе употреби жаргонизама у сопственом говору, мада је код мушкараца велики број неодређених (вероватно нису обраћали пажњу на учесталост употребе оваквих израза). Испитаници који припадају млађој узрасној групи најрадије прихватају и користе овакве изразе. Са друге стране, особе са основном школском спремом јесу највећи противници жаргонских израза (55,56% се уопште не слаже). Као и код претходних ставова висок проценат слагања налазимо у групи незапослених пошто њу чине углавном ученици и студенти. Значајно виши степен слободе у говору испољавају староседеоци (20,57% се слаже, 14,89% се потпуно слаже) у поређењу са досељеним лицима (3,92% се слаже, 3,92% се потпуно слаже).

4. Тумачења и закључци

Анализом резултата анкете уочавамо да доминира став говорника да је потребно чувати свој локални начин говора, без потребе прилагођавања новој друштвеној средини, али је истовремено присутна и тежња ка употреби стандардне варијанте српског језика, која има виши статус од осталих варијетета.

Истраживање је, такође, показало да су испитаници из Шапца најтолерантнији према локалном начину говора у школама и на факултетима, најотворенији су према туђицама, англицизмима и према неформалном и жаргонском начину говора омладине. Они ретко свесно контролишу свој начин говора сходно друштвеном контексту, најосетљивији су према друштвеном положају говорника, с обзиром на то да у већој мери учавају да особе на nižем положају настоје да остваре бољи утисак у околини.

У Сремској Митровици испитаници сматрају да положај у друштву није пресудан за правилан говор, као и да је средина мање толерантна према другачијем говору.

Примећујемо да се у Шиду највише заступа став о потреби прилагођавања говорника, као и да се дијалекатска варијанта користи углавном у оквиру породице. Овакав налаз је очекиван с обзиром на то да је у овом месту највећи број испитаника који су досељени из других подручја.

У оквиру изучаваних социолингвистичких варијабли испоставило се да су параметри који највише утичу на резултате о ставовима узраст, пол и ниво образовања, а у мањој мери порекло и занимање испитаника. Када је реч о узрасту, приметно је да млађи испитаници имају флексибилније ставове о жаргонизмима и неологизмима, а старији су, с друге стране, склони очувању дијалекатских обележја (истичу везу са културом, традицијом, обичајима и идентитетом). Уочљиво је да старији испитаници задржавају свој начин говора, а млађи се прилагођавају.

Досељени напуштају свој начин говора јер не желе да се разликују, да се издвајају, да се осећају искључено. Желе да се боље осећају у новој средини и да је прихвате као свој дом, не желе да скрећу пажњу на себе како би избегли подсмех, те настоје да се лакше позиционирају у друштву. Истичу да су у новој средини промене у суштини неминовне.

Високообразовани заговарају употребу стандарда, али изјављују да познају и користе жаргонизме. Особе са нижим степеном образовања примећују језичку нетрпељивост, а сами испољавају језичку несигурност. Међутим, немају негативан став према дијалекту у медијима, повезују га са очувањем традиције и наводе да чешће користе дијалекат у породичној комуникацији.

Родна припадност је посебно утицајна на ставове – жене више обраћају пажњу на свој начин изражавања, чешће користе књижевну варијанту у јавној комуникацији, боље контролишу своје језичко понашање, противе се неформалном начину говора, у већој мери се залажу за језичко чистунство. Осетљивије су и према говору јавних личности које треба да дају добар пример, толерантније су и према говору ученика и студената.

За мушкарце је важан друштвени положај – осетљиви су на престижан начин говора у смислу утицаја, угледа или моћи у финансијском и политичком животу.

Добијени резултати указују да ставови према језику имају значајну улогу у многим истраживачким и друштвеним областима: у социјалној и културној интеракцији (интерперсоналним, интернетичким, интернационалним односима),

затим у области језичког планирања (питање избора стандарднојезичке норме), као и наставе језика (распрострањеност схватања о добрим и лошим језицима, о националној обдарености за учење језика и слично). Изузетно је важно и подручје наставе матерњег стандардног језика јер су лоше последице по децу коју наставници или окружење у почетку маргинализују због њиховог говора, негативно их вреднујући услед изразитих дијалекатских обележја или уколико су у питању припадници етничких мањина, услед интерференције са матерњим језиком.

Међутим, значајно је што ставови према језику имају своју улогу и у другим животним областима као што су могућности запослења и напредовање у занимањима у којима много тога зависи од вербалног и комуникацијског утиска. У већини случајева процењивање нечијег говора користи се као оцена личности, односно, као оцена вредности у оквиру одређених друштвених група са којима се тај појединац идентификује.

Резултати представљеног истраживања указују и на могућности за даљу разраду обрађене тематике у смислу развијања прикладног теоријског и методолошког приступа у социолингвистичким изучавањима ставова говорника. Нарочито су значајна питања која се тичу психолингвистичког аспекта промене клада, односно, утврђивања степена свесног и несвесног језичког прилагођавања, као и утврђивања околности и чинилаца који до њега доводе. Такође, истичемо и значај ставова говорника и језичког понашања у смислу развијања језичке политике и нормативизма, али и стицања језичке културе, језичке сигурности као и јачања језичке толеранције.

Литература

- Bošnjaković Ž. i I. Knjižar. (2011). Značaj ispitivanja jezičkih stavova makedonske nacionalne manjine u Srbiji. *Zbornik radova projekta Srpska književnost i jezik u južnoslovenskom kontekstu*. Ur. Mihajlo Pantić. Beograd: Logo. 121–154.
- Coulmas, F. (2005). *The Study of Speakers' Choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, R. (1996). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Labov, W. (1978). *Sociolinguistic Patterns*. Oxford: Basil Blackwell.
- Katnić Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Research Support Scheme.
- Kovačević, B. (2004). Stavovi prema varijetetima srpskog jezika. *Philologia 2*, godina II. Beograd. 33–44.
- Kristal, D. (1987). *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit.
- Kristal, D. (1998). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Požgaj Hadži, V. i dr. (2013). Srpskohrvatski jezik iz slovenske perspektive. U *Jezik između lingvistike i politike*. 37–65. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Spolsky, B. (2010). *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Swann J. et al. (2004). *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Sanja Vuletić

SERBIAN SPEAKERS' ATTITUDES ABOUT PUBLIC AND PRIVATE DISCOURSE

Summary

Discourse analysis as a multidisciplinary field deals with description and analysis of language in use, linguistic features of speech and text as well as social and cultural factors influencing their understanding. Thus its subject of research relates to the methods and functions of using language elements in a context in order to achieve various interactional, social, political and cultural aims during speech interaction or in written texts.

There are codes and subcodes adequate in the public domain as well as those reserved only for the private domain but between them exists a series of forms usable in both domains within a rather wide zone of transition which is being expanded in modern societies.

Starting from the discourse defined as a product of interactive process in socio-cultural context i.e. language use, the aim of research is to analyse attitudes of speakers living in smaller communities of Serbian speech area (Šid, Sremska Mitrovica, Šabac) concerning speech behaviour during public and private communication, code-switching, evaluation of standard speech, local varieties and jargon, use of neologisms and anglicisms, language in the media. The research results are supposed to show what kind of relation exists between attitudes and the studied variables such as: place of origin and residence, education, age, gender, occupation.

vuleticsanja01@gmail.com

